

Урок № 46

ЛІНА КОСТЕНКО. ЖИТТЯ Й ТВОРЧІСТЬ ПИСЬМЕННИЦІ. ОСОБЛИВОСТІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО СТИЛЮ. «СТРАШНІ СЛОВА, КОЛИ ВОНИ МОВЧАТЬ...», «УКРАЇНСЬКЕ АЛЬФРЕСКО»

Мета: ознайомити старшокласників із життєвим та творчим шляхом Ліни Костенко; розкрити жанрове й тематичне розмаїття її творчості; познайомити з особливостями індивідуального стилю; формувати власне ставлення до таких особистостей, як Ліна Костенко; виховувати любов до поезії.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: портрет Ліни Костенко, фотовиставка, виставка творів письменниці, епіграф до уроку, хронологічна таблиця.

Вона працює, як каторжна
Борис Олійник

*А ми ще є. І то найбільше диво,
що цей народ іще раз воскрес.*
Ліна Костенко

*Я вибрала долю собі сама.
І що зі мною не станеться —
у мене жодних претензій нема
до Долі — моєї обраниці.*
Ліна Костенко

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент

II. Мотиваційний етап

У нашому житті є багато проблем, які потребують послідовного осмислення, спокійних та розумних міркувань. Існують одвічні питання, які протягом тисячоліть хвилюють людство. Існують питання, але ж і досі не існує на них відповідей. Кожна мисляча людина звертається до цих питань, обмірковує та осмислює головні морально-етичні проблеми нашого життя. Зрозуміло, навряд чи хтось із нас дасть остаточну відповідь на них. Але ж

ми маємо скласти власну думку, особисте ставлення й керуватися ним у своїх вчинках.

Одним із таких важливих філософських питань є питання протистояння неповторного та буденного, творчого підходу й банальності. Це питання широко висвітлювали у своїх творах українські письменники, зокрема й Ліна Костенко. Поетеса підкреслює, наскільки важливо бути особистістю, мати власну точку зору, мислити творчо та неординарно.

III. Оголошення теми, мети уроку, цільовизначення

1. Слово вчителя

Сьогодні ми поговоримо про людину, яка для багатьох уособлює альтернативну, тобто справжню Україну. Той вимір і ту систему координат, від яких, на жаль, чимала (і це прикро) частина суспільства відходить. Яскрава представниця незабутнього й ще не до кінця усвідомленого «феномена шістдесятництва», вона є тим міцним магнітом, що тримає український світ. Прониклива, наділена пророчим даром, сучасниця, вона неодноразово надсилала нам свої перестороги. Зокрема, у романі у віршах «Берестечко», або в книжці «Дві Русі» писала: «... від людства мало що й залежить. Вони делегують повноваження своїм урядам і президентам, а там уже діють такі механізми політики, на які людство має хіба що мінімальний вплив. А надто, коли взяти до уваги, хто стоїть біля пультів світової політики. Час великих постатей, схоже, проминув, дедалі частіше приходять до влади висуванці великих кланів, у практиці яких відсутня етика філософії буття...»

2. Зачитування епіграфів, записи їх у зошити

IV. Сприйняття й засвоєння учнями нового матеріалу

1. Слово вчителя

Незбагненна сила поетичного слова. Ніжне й гнівно-обурливе, пристрасне й розчулене, воно обережно торкається найпотаємніших струн у наших серцях, викликаючи мелодії радості, смутку, любові, надії.

У кожного з поетів свій неповторний голос, своє особливе бачення світу. Читаючи вірші Тараса Шевченка й Лесі Українки, В. Симоненка й М. Вінграновського, І. Драча й Д. Павличка, ми бачимо багатовимірність, різнобарвність усього, що нас оточує, учимося відчувати, сприймати напівтони й напіввідтінки, глибше усвідомлюємо неповторність кожної миті життя. Українську поезію сьогодні важко уявити без Ліни Костенко. У її дивовижному

за красою й силою поетичному голосі гармонійно поєдналися зворушлива ніжність жінки й твердість духу справжнього борця, філософська заглибленість у проблеми буття й пристрасна емоційність трибуна.

2. Презентація міні-проекту «Гармонія крізь тугу дисонансів»

Групи учнів презентують результати своєї роботи, супроводжуючи показом відповідних слайдів, відео.

Усі учні складають тези почутого.

Перша група — «Біографи»

1-й учень. У народі кажуть, що 19 березня прилітають з вирію лелеки — птахи в українському фольклорі обожнювальні й тотемні. Мабуть, саме вони принесли в цей день у далекому 1930 р. в сім'ю ржищівського вчителя немовля-дитину, яка згодом стала Ліною Костенко.

Батьки майбутньої поетеси — високоосвічені порядні люди — учителювали. З ранніх літ прищеплювали дитині високі моральні, етичні та естетичні смаки, подавали літературні, фольклорні та історичні взірці для наслідування. На все життя Ліна перед собою мала приклад батька — Василя Костенка, поліглота-самородка (він знав 12 мов), педагога від Бога, який за потреби міг на найвищому рівні викладати всі предмети в школі. Родина Костенків зазнала суворих переслідувань у роки сталінщини.

Одного страшного дня було заарештовано батька та забрано від сім'ї на цілих десять років. Маленька Ліна тоді ще й не уявляла, що таке бути дочкою «ворога народу», вона просто не могла змиритися в душі, за що й чому її такого доброго, розумного, інтелігентного татка так безцеремонно й брутално принизили, відірвали від неї й матері.

У повоєнні роки Ліна почала відвідувати літературну студію при журналі «Дніпро», який редагував Андрій Малишко.

Вона надовго запам'яталася ровесникам і навіть уже відомим талантам не тільки аристократичною красою, яка свідчила про глибоку духовність допитливого дівчатка-підлітка, а й дивовижно свіжими віршами, оригінальним поглядом на світ і вмінням відтворити побачене несподіваними словами.

Раннє дитинство Ліни минало «над берегами вічної ріки» — понад Дніпром. Коли дівчинці минуло 6 років, родина перебралась до Києва. Тут дівчинка закінчила середню школу, навчалася в педагогічному інституті. 1952 р. вступила до Московського літературного інституту імені М. Горького, який закінчила з відзнакою (1956).

Була однією з перших і найпримітніших у плеяді молодих українських поетів, що виступили на межі 1950-1960 рр. Період так званих «шістдесятників» створив новітні стилі в українській літературі, змусив творити щось нове, атипове, щось авангардне, але, як і завше, безжальне та максимально критичне щодо влади та тодішнього режиму.

2-й учень. На початку 1960 р. брала участь у літературних вечорах київського Клубу творчої молоді, але на своєму літературному шляху довелося Ліні Костенко пережити майже п'ятнадцятилітнє невизнання її як митця. Це був сумний період у житті письменниці зокрема й в історії української літератури взагалі. Хоча й тоді вона писала. Не зламалася, не зневірилася, не занепала духом, а шліфувала своє поетичне слово.

Починаючи з 1961 р., її піддавали критиці за «аполітичність», був знятий з плану знімання фільм за сценарієм Л. Костенко «Дорогою вітрів».

8 квітня 1963 р. на ідеологічній нараді секретар ЦК КПУ з ідеології А. Скаба заявив: «Формалістичні викрутаси зі словом неминуче призводять до викривлення і затемнення ідейно-художнього змісту твору. А що справа саме така, свідчать деякі твори молодих поетів М. Вінграновського, І. Драча, Л. Костенко». Це був сигнал до погрому покоління шістдесятників.

1963 р.— зняли з друку книжку віршів Л. Костенко «Зоряний інтеграл», книжку «Княжа гора» зняли з верстки.

1964-1965 рр. були, очевидно, часом переоцінки цінностей, зокрема світоглядних. Л. Костенко не належала до якихось дисидентських організацій, але коли в 1965 р. почались арешти української інтелігенції, підписувала листи протесту проти арештів української інтелігенції. Була присутня на суді над М. Осадчим і М. Зваричевською у Львові. Під час суду над братами Горинями кинула їм квіти. Разом з І. Драчем звернулася до редакції журналу «Жовтень» (тепер «Дзвін») і до львівських письменників з пропозицією виступити на захист заарештованих. Письменники не зважилися на протест, але подали в суд клопотання з проханням передати на поруки Б. Гориня як наймолодшого з заарештованих. Усе це не вплинуло на перебіг судів, але мало величезне моральне значення.

Травень 1966 р.— у Спілці письменників України, де таврували «націоналістичних відщепенців», частина молоді влаштувала овацію Л. Костенко, яка відстоювала свої позиції й захищала І. Світличного, О. Заливаху, М. Косіва й Б. Гориня.

1968 р.— написала листи на захист В. Чорновола у відповідь на наклеп на нього в газеті «Літературна Україна». Після цього ім'я Л. Костенко в радянській пресі довгі роки не згадувалося. Вона працювала «в шухляду».

1969 р. в діаспорі було видано велику збірку «Поезії», до якої увійшло все краще, створене на той час поетесою, зокрема вірші, що поширювалися в «самвидаві» через заборону тогочасною цензурою.

1973 р.— потрапила до «чорних списків», складених секретарем ЦК КПУ з ідеології В. Маланчуком. Лише 1977 р., після відходу В. Маланчука, вийшла збірка віршів «Над берегами вічної ріки», а 1979 р., за спеціальною постановою Президії ЄПУ,— історичний роман у віршах «Маруся Чурай», що пролежав без руху 6 років.

1977 р. Ліна Костенко повернулась у поезію — вийшла друком її збірка «Над берегами вічної ріки», через два роки — роман у віршах «Маруся Чурай», 1980 р.— збірка «Неповторність», 1987 р.— збірка «Сад нетанучих скульптур». 1989 р. побачила світ збірка «Вибране».

1999 р. був написаний історичний роман у віршах «Берестечко» й окремою брошурою видана лекція «Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала», прочитана 1 вересня 1999 р. в національному університеті «Києво-Могилянська академія».

3-й учень. Сім'я Ліни Костенко.

1. Чоловіки.

- Єжи-Ян Пахльовський (1930), польський письменник, однокурсник Л. Костенко під час навчання в Московському літературному інституті імені М. Горького.
- Цвіркунов Василь Васильович, керівник Київської кіностудії імені Довженка в 1960-х рр.

2. Діти.

- Пахльовська Оксана Єжи-Янівна, культуролог.
- Цвіркунов Василь Васильович-молодший, програміст.

3. Відзнаки.

- Почесний професор Національного університету «Києво-Могилянська академія».
- Почесний доктор Чернівецького національного університету (2002).
- Лауреат Державної премії імені Тараса Шевченка (1987, за роман «Маруся Чурай» і збірку «Неповторність»).

- Лауреат Міжнародної літературно-мистецької премії імені О. Теліги (2000).
- Нагороджена Почесною відзнакою Президента України (1992) і Орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня (березень 2000).
- Відмовилася від звання Героя України, відповівши: «Політичної біжутерії не ношу!». Присуджено премію імені Франческа Петрарки, якою Консорціум венеціанських видавців відзначає твори видатних письменників сучасності (1994).
- Торонто. Світовий конгрес українців нагородив Л. Костенко своєю найвищою відзнакою — медаллю Святого Володимира (1998).

4. Романи.

«Записки українського самашедшого» (Київ, видавництво «А-ба-ба-га-ла-ма-га», 2010).

5. Поеми.

- «Маруся Чурай».
- «Берестечко».
- «Дума про братів Неазовських».
- «Скіфська одіссея».
- «Сніг у Флоренції».

6. Поезії.

- «Вже почалось, мабуть, майбутнє...».
- «Віяло мадам Полетики».
- «Життя іде, і все без коректур...».
- «На конвертики хат літо клеїть віконця, як марки...».
- «Моя любове! Я перед тобою...».
- «Мій перший вірш написаний в окопі...».
- «Очима ти сказав мені: люблю...».
- «Пастораль XX сторіччя».
- «Пелюстки старовинного романсу».
- «Пісенька з варіаціями».
- «Послухаю цей дощ. Підкрався і шумить...».
- «Розкажу тобі думку таємну...».
- «Світлий сонет».
- «Старенька жінко, Магдо чи Луїзо!...».
- «Тут обелісків ціла рота...».
- «Українське Альфреско».
- «Умирають майстри...».
- «Хай буде легко. Дотиком пера...».
- «Чекаю дня, коли тобі скажу...».

7. Переклади.

Твори Ліни Костенко перекладено англійською, білоруською, естонською, італійською, німецькою, словацькою та французькою мовами.

8. Кіносценарій.

«Перевірте свої годинники» (1963, спільно з А. Добровольським) — про українських поетів, загиблих під час Другої світової війни. Фільм знятий 1964 р., але на екрани не вийшов. Він був так перероблений під назвою «Хто повернеться — долюбить», що Л. Костенко відмовилася від авторства.

9. Театральні постанови за творами.

Харківський театр «Р.8.» випустив дві вистави за творами Ліни Костенко:

- «Горохове плем'я» — поетична вистава за поезіями Ліни Костенко та Олени Теліги.
- «Циганська Муза» — драматична поема, прем'єра вистави відбулася 15 березня 2010 р.

Друга група — «Журналісти»

Про Ліну Костенко всім є що сказати. Усім, хто просто читав її вірші та поеми, хто має душу й має совість.

Та ніхто не може правдивіше розповісти про людину, зокрема таку видатну, як Ліна, ніж родичі, друзі, знайомі, епістолярна спадщина тощо. (*Учитель заздалегідь роздає учням матеріали спогадів (або учні самостійно знайдуть ці матеріали в рекомендованих учителем джерелах). За потреби вчитель дає коментар*).

Микола Жулинський, академік. Ліна Костенко — це позиція. Національна. Горда. З глибинним почуттям людської гідності гортаю першу поетичну книжечку Ліни Костенко «Проміння землі». Уже там заявлена ця незалежна позиція.

**Я в людей не проси тиму сили,
Я нічого в житті не просила...**

На круглому столі «Поезія Ліни Костенко в часах перехідних і вічних» у Національному університеті «Києво-Могилянська академія» поетеса підтвердила своє етичне кредо: «Це відсутність гордості — скиглити і скаржитись».

Ніхто за всі роки її драматичного творчого життя (а Ліну Костенко не друкували шістнадцять років) не чув від неї й слова скарги. А от на Ліну Василівну скаржилися. Хоча б той художній керівник — директор Київської державної філармонії. Поскаржився 1 лютого 1982 р. міністрові культури УРСР, що поетеса

прилюдно дала йому ляпаса за образу людської і професійної гідності письменника, яка проявилася у скасуванні літературного вечора за історичним романом у віршах «Маруся Чурай» та за хамське ставлення до заслуженої артистки УРСР Ніли Крюкової, яка мала читати зі сцени цей твір.

Це — позиція, «єдиний і перевірений спосіб самозахисту» і водночас виклик системі, яка руками махрових бюрократів робила своє чорне діло, адміністративно втручаючись у творчі питання. Скажете: сьогодні Ліна Костенко мовчить. Ні, не мовчить. Її голос чути. Він звучить у вічному конфлікті «геній — юрба» («Маруся Чурай»), у полярному зіткненні людської душі та грішного світу, в протистоянні гармонійного і дисгармонійного («Сніг у Флоренції»), у спогадах, снах, у мареннях Богдана Хмельницького («Берестечко»).

Поетеса у повсякчасному внутрішньому діалозі з історією, сьогоднішнім днем і днем майбутнім. Ліна Костенко нагадує нею ж витворений образ «пілігрима віків», який подорожує дорогами історії, прямуючи до свого Слова. А це чи не єдиний спосіб переживання свободи. І її набуття. Не випадково Ліна Костенко сказала про себе: «Часом я — це мовчання задушеної вільної людини». Та не мовчать слова — ці срібні птиці, які оживлюють її Всесвіт.

Дмитро Стус, кандидат філологічних наук, редактор журналу «Київська Русь», лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка:

Моя Ліна Костенко... Це, може, не така Ліна Костенко, яка є насправді, але це ніби символ української жінки. Вона нон-комформістична. Вона жіночна. Вона чуттєва. Вона абсолютно цілісна. Це жінка, яка (якщо говорити сьогоднішніми категоріями) знає, що таке кохання, відчуває його й абсолютно байдужа до того, що зараз рекламується ЗМІ й що можна окреслити словом «секс». Це людина, яка не просто поневажає, а зневажає все несправжнє й синтетичне. Ось і все...

Ігор Пасічник, ректор Національного університету «Острозька академія»:

Творчість Ліни Костенко — це відображення цілої епохи. Лишається шкодувати, що поезія Ліни Василівни досі широко не перекладена англійською мовою, адже нею міг би захоплюватися весь світ.

Ліна Костенко — єдина наша сучасниця серед українців, яка справді заслуговує на Нобелівську премію. І мені соромно, що ні уряд, ні ми як співвітчизники нічого не робимо для того,

щоб популяризувати її творчість у світі й віддати належну шану жінці, яка є символом України.

В'ячеслав Брюховецький, почесний президент Києво-Могилянської академії:

Поету дано безжально й пророче чути істину серцем, коли інші навіть ні про що не здогадуються. Можна написати літературознавчу розвідку, досліджуючи, як Ліна Костенко окреслює доміанти часу самою плоттю свого опуклого художнього світу. Образна тканина її поезії «матеріалізується» афористичними проникненнями в сутність явищ. Як боязко ми стогнали свого часу від такої реальної комуністично-соцреалістичної цензури, а поетеса просто заявила: «Шукайте цензора в собі». І не лише проголосила цей принцип, а прийняла його як невідхильний творчий і моральний постулат. А згодом, гордовито обминувши тих-таки реальних цензорів-невігласів, вустами мандрівного дяка поставила діагноз:

**Усе комусь щось пишуть на догоду
та чечевиці хочуть, як Ісав.**

Згадаймо й часи ближчі, коли ми ледь не бенкетували омріяною свободою, яка переродилася нині у вседозволеність, нице розкошування людців безталанних і захланних. Людців, для яких не існує понять співчуття й справедливості, мук творчості й сумління. Лише вигода (байдуже, яка!), і то негайно і з якнайбільшою вигодою! Поетеса ж попередила: «Гряде неоцинізм — я в ньому не існую». І завмерла трепетним болем...

Не знаю, чи то найкращий спосіб поборювати новітню чуму душевної аморальності, проте це — рішення Ліни Костенко. І я його поважаю.

...Але й прикро мені в задовгому чеканні нових творів письменниці, її поезії, її прози. Це вже перетворилося в тривожне очікування, часом аж ніби безнадійне. Гидко, коли навколо стільки обкурених бузинним табачком моральних покручів, тих чорних круків, що марять мертвеччиною. Але, Ліно Василівно, кінь живий, отой, що і копитом цокає, і тонко вухами пряде, і скаче алюром по білому-білому полю.

Оксана Пахльовська: Нещодавно один мій друг і колега з Польщі, історик, який приїхав до Римського університету з лекціями, сказав, що Ліна Костенко, на жаль, давно вже не була на його Батьківщині. І що та особлива атмосфера в моєму спілкуванні з його земляками створюється від того, що через мене люди хочуть... «доторкнутися до легенди». Але ця легенда — це моя мама. Я подумала: Господи, що будиться в людях? Ностальгія,

потреба — поезії, солідарності, шляхетного начала в стосунках між людьми і між народами, яке несе з собою поет, що пройшов пекло тоталітарної системи і ніде не відступився від свого морального коду. І скільки таких відгуків і лун мене завжди супроводжують — і яке це щастя! Ще пам'ятаю колись у Флоренції — вже після падіння Берлінського муру — Джанкарло Вігореллі, президент Спілки європейських письменників, що припинила свою діяльність на знак протесту проти радянської окупації Праги, сказав мені, що протест Ліни Костенко проти вводу військ у тодішню Чехословаччину сприймався як моральний порятунок України. Тієї радянської України для світу ніби й не було. А отже, була! — через протистояння її інтелектуалів. І для знання про цей протест, для зв'язку між інтелектуалами по світу не треба було ні телебачення, ні піару, ні «референтних груп» — була вольтова дуга етики.

Складно писати про рідну людину, коли у ніби звичайному спілкуванні з нею долаєш завжди відстань між історією культури — і історією своєї любові до цієї людини. Чи, точніше, коли історія культури стає «внутрішньою історією» стосунків. І тоді так — п'єш з легендою чай, бурчиш на неї, щоб одяглася тепліше в холодну погоду. І водночас знаєш — усе, що нуртує людину в щоденному житті, переплавлюється в Слово, переходить в інший вимір, починає існувати в іншому часі. Знаєш, що мама поруч — і всеприсутня: «Я дерево, я сніг, я все, що я люблю. І, може, це і є моя найвища сутність». Неприборкана стихія і залізна дисципліна, лазерний погляд на речі, пророцтва — майже як у Сивілі Кумської. Кажу часом: не хитай триногу. Питаєш, що буде,— скаже. І збудеться. Ще коли — в добу наївних надій і всезагальної ейфорії — сказала: «Не хочу грати жодної з ролей у цьому сатанинському спектаклі». Або: «Гряде неоцинізм. Я в ньому не існую». І дотримала слова. А поряд — іронія і фантазія, чуття світу всіма своїми фібрами, любов до найтоншого поруху людської душі, найменшого прояву природи, до того манюнього грибочка, що зібрався рости,— то мама його пригорне осіннім листям, аби ріс у теплі. «Мене ізмалку люблять всі дерева, і розуміє бузиновий Пан»...

Ярослава Франческа Барб'єрі: Дорога Мамо Ліночко!

Це Слава Тебе вітає! Знай завжди, що я Тебе люблю і що думки про Тебе і всі наші з Тобою і веселі, і сумні спогади живуть у моєму серці — і тоді, коли я була маленьким колобком, і зараз, коли я вже тінейджер. Ти поселила в моїх генах любов: любов

до справжнього, любов до слова. Це безцінний дар, і я дякую Тобі, що Ти є.

Я починала Тебе читати з того «застудженого соловейка», який «лежить під пледом» і «п'є гарячий чай із медом». У моїх думках завжди літатиме той соловейко, я з ним разом мріятиму і шукатиму істину. Дякую, що Ти завжди поруч і що Ти дала крила цьому неслухняному тінейджеру, який Тебе так сильно любить.

Як «душа тисячоліть шукає себе в слові», так я тепер, вже пишучи своє, шукаю «непередбачені слова». І хочу почути, як ці слова «Хтось диктує з-понад світу»,— у тому Твоєму Всесвіті, який також і мій Всесвіт.

Нехай і в Тебе — і в нас усіх — буде завжди і той маленький «застуджений соловейко», і та «душа тисячоліть».

Пам'ятаю, як ми з Тобою, коли я була зовсім мала, махали жмутом петрушки і кричали: «Форца Італія! Форца Україна!». У мене багато «Форца» від моєї Мами Ліночки!

Бажаю Тобі міцного здоров'я, сила якого дорівнювала б моїй любові до Тебе. І ще — вогненної творчості, бо Ти в нас за горо-скопом — Вогненний Кінь!

Цілую Тебе ніжно. І хочу підписатися, як тоді, коли я була маленька:

Твоя дорога Славочка...

Сергій Тримбач, кінокритик:

Є люди, яких багато... Книжка за книжкою, роль за роллю, промова за промовою. Та чим більше такого, тим помітнішою є мізерія й неміч тусовочного персонажа. Ліни Костенко мало. Було так у віці минулому, коли її просто забороняли. І є так нині, коли вона сама себе забороняє. Її ідеали, її цінності ніяк не мон-туються з тим, що торжествує в наших реаліях. Було ж, скажімо, кілька літ тому, коли Ліні Василівні спробували вручити Зірку героя України... «Це ви мене в отакий ряд ставите?» — запитала й одразу випрозорила таку звичну для більшості (і митців, на жаль) фальш і звання самого, і нагороди, заляпаной брудом пристосуванства, а то й просто очевидного усім злочинства.

Іноді видається: вони мовчать, два поети. Тарас Шевченко й Ліна Костенко. Першого так само все намагаються підпрягти до державної карети і громадського воза, а — не виходить. Тільки березневої днини щороку чиновне воїнство усіх політич-них кольорів хапливо кланяється пам'ятнику і відбігає подалі, щоби не почути вслід: «раби, подножки, грязь...». Та чи ж тільки чиновникам те адресовано, може, й нам, таким патріотичним і ніби свобідним, варто вслухатися?

І від нашої сучасниці так само:

**Якби не дощ... якби не ремет і розбрат...
якби хоч трохи глузду під чуби...
Якби старшини не пішли урозбід...
якби, якби, якби, якби, якби!!!**

Оте вічне хохлацьке «якби», за яким стільки рабської кирпогнучкошійості і виправдального фальшу: я би зміг, але ж хто навколо? А навколо ми, і тільки ми, які ніяк не спроможуться підрости і стати вривень викликам часу.

Обидва поети народжені березнем, коли ще не одійшла зима, але вже провесінь. Коли під снігами вже народжуються тіла і душі квітів. І слів, ще приморожених, ще у пуп'янку.

Колись, на початку 1960-х, Євген Маланюк написав про Духовну Суверенність, про Україну в серці й мозку — це те, чого «Ліні не вибачають». Досі так. Одначе ж сьогодні вже вона не вибачає відсутності тієї суверенності нам. Її мовчання промовистіше слів, бодай найстрашніших.

Умовкніть, піїти, стиштесть, музики політичних симфоній. Спробуймо почути Мовчання Поета...

Іван Малкович, поет, видавець:

І в поезії, і в житті Ліна Костенко вражає своєю особливою афористичністю. Коли свого часу в останній момент у філармонії відмінили моновиставу за «Марусею Чурай», Ліна Костенко прийшла до директора філармонії, підвела його під люстру (щоб краще видно) і «відляпасувала» йому фізію. Той нерозумний директор подав на неї в суд,— зрештою, це відома історія. Але найбільше мені подобається те, що було далі... Ліну Костенко викликали в суд і запитали, чи не заперечує вона того, що дала ляпаса директорові філармонії. «Заперечую» — сказала Ліна Василівна. «Як, ви це заперечуєте?». «Так, заперечую! — відказала вона.— Бо я дала не одного, а два ляпаси — за себе і за Марусю Чурай».

Гадаю, що якби видати окрему збірку поетичних і життєвих афоризмів Ліни Костенко, то вона не поступалася б ні за обсягом, ні за дотепністю знаменитому Оскарові Вайльду.

Павло Вольвач, поет:

Про Ліну Костенко писати важко, принаймні мені. Бо можна збитися на загальники, сповзти в пафос, а не хочеться... Завжди трохи нервували й нервують патетичні калинопідіймальні зітхання: «А чому мовчить Ліна?», «А що б вона сказала про...». Господи, кривишся подумки, та що ж вона повинна сказати ще,

навічно вивершивши брили власного слова край українського шляху? Розгортайте книжку, здіймайтеся, якщо зможете, на ті крем'яні висоти, з них краще вдивлятися у світову даль. І навіть те, що, можливо, «лишилось неказаним» чи неказаним, сьогодні виповідається голосом Оксани Пахльовської, котрий теж є «Ліною Костенко сьогодні», для мене це однозначно. Просто треба чути. І відчувати Поета, що ось може зараз іде по Гончара чи Хмельницького, зблискуючи молодими очима. Упевнений, так буде завжди. Ліна Костенко — категорія вічна. Змінюються «рухомі естетики сучасності», накочують одне на одне покоління, а вона лишається. Лишається масштаб таланту й особистості.

Був у мене з Ліною Василівною епізод, за який, каюсь, навіть трохи нарікав на неї подумки. Не буду зараз про це. Може, колись вставлю в якусь прозову річ. Єдине скажу, що якраз вона в підсумку виявилась мудрою і далекоглядною, а я помилявся. Визнаю. Хоч, думаю, сама Ліна Василівна вже й забула про ту історію. Та й мене збурює зовсім інший сюжет, більше схожий на міф чи легенду. Це коли Ліна Костенко під філармонією якомусь досить відомому персонажу за антиукраїнські розпатякування, не довго думаючи, заліпила смачного ляпаса. Я, звичайно, «в ділі» Ліну Василівну не бачив, не довелося, тому й не знаю всіх нюансів, але чомусь саме цей епізод (а це таки не легенда, з'ясовував у ду-у-же обізнаних людей) для мене чи не найпромовистіший у загальному контексті. Це акція прямої дії. Це метафора. Це, знову ж таки, рухома естетика сучасності, котра в поєднанні зі словом і постаттю Ліни Костенко набуває просто вибухової сили. Це неозвучений докір до всіх, і до мене зокрема. Погодьтеся, скільком фігурантам сьогодні годилося б врзати по фізії, тільки в неймовірно осяжніших масштабах... Так-так, недемократично, так, неполіткоректно, хто б сперечався, але якби хоча б через раз антиукраїнські та й узагалі антилюдські вихватки одержували відповіді в такому стилі, усе б в Україні виглядало справедливішим і притомнішим.

Колись писав, що не соромно бути українцем, раз у нас є Вінграновський. І Ліна Костенко, безумовно. З ними Україна виглядає гідно. Аби ще й із нами всіма теж.

Борис Олійник, поет, голова українського Фонду культури:

Стосовно Ліни Костенко, я скажу без жодного перебільшення: вона унікальне явище в українській літературі, яка за будь-яких змін кон'юнктури моменту завжди була собою й вела лінію, аби Україна зайняла своє гідне місце у світовому співтоваристві.

У наші часи владцям це було дуже не до шмиги, думаю і деяким нинішнім така незалежна позиція не вельми подобається. Ліна Василівна не підіграла нікому. І з нею ні член Політбюро, ні президент, ніхто не зважиться на фамільярність, вона відріже, як бритва.

Я щасливий, що на шляхах-дорогах мав дотичність і до літературного процесу, і до її особистої долі як поета. Мені випала честь після 15-річного мовчання поетеси вибивати видання її книги «Над берегами вічної ріки». Власне, кожне її видання — це детективна історія: з доносами, затримкою верстки, дрібними інтригами. Але не всі тоді були боягузливо-покірними, як зараз хтось хоче подати. Я не був близький до її кола. У неї сподобитись на повагу важко, але «цехові» стосунки в час роботи над книжкою у нас були оптимальні.

Я не маю права давати їй оцінку, бо її вже дали час і народ. Ми — змінні величини, вона — постійна. Це щастя, що в Україні є така поетеса — безмежно талановита, світового рівня, якій підвладні всі стилі, всі жанри, всі форми. Жаль тільки, нинішня ситуація така, що ті, хто мали право сидіти на покуті на святі незалежності, витіснені на узбіччя, а на їхніх раменах всілися обивателі й кон'юнктурники, в яких на вибоїнах еволюції випав ген совісті.

У день першого повноліття Ліни Костенко від усіх симпатиків Фонду культури доземно кланяюся і кладу перші весняні квіти на її підвіконня. Дай Боже вам, Ліно Василівно, щасливого творчого многоліття!

Третя група — «Літературознавці»

1-й учень. Ліна Костенко посідає виняткове місце в українській літературі останніх чотирьох десятиліть не завдяки радикальним творчим експериментам, не з огляду на зайняту політичну позицію чи «провокативний» стиль життя — елементи, з яких критики звикли складати портрет митця і створювати йому похвальну громадську опінію. Ліна Костенко є видатною постаттю українського культурного життя завдяки своїй сильній особистості, принциповому запереченню позиції пристосуванства, яка характеризує багатьох радянських письменників, здатності мовчати в час, коли це мовчання означало відмову від спокус облаштувати своє життя ціною поступок.

Загальне визнання видатної поетеси вона здобула завдяки вмінню синтезувати в своїй творчості найкращі риси української поезії й відкинути гірші. Цими гіршими можна вважати веле-

мовність, сентиментальність, надмірний пафос, оперування надто скромним «словником» символів, що часто зводиться до кількох чи кільканадцяти елементів, запозичених з поезії Тараса Шевченка, Лесі Українки, народної пісні, послугування загальниками, стилізацію, легкість, з якою поезія потрапляє під вплив патріотично витлумаченої мілізни, стереотипність мислення. Ліні Костенко вдалося щасливо уникнути цих шкідливих для лірики ознак, якими позначена творчість багатьох українських поетів, прозаїків, навіть критиків.

2-й учень. Декламує вірш «Страшні слова, коли вони мовчать».

Аналіз поезії:

Літературний рід: лірика.

Жанр: ліричний вірш.

Вид лірики: філософська.

Провідний мотив: ліричний роздум про значення слова в житті людини, суть мистецтва.

Віршовий розмір: ямб.

Тип римування: перехресне.

Художні засоби: епітети (страшні слова, безсмертний дотик); метафори (слова мовчать, причаїлись); антитеза — (краса й потворність, асфальти й спориші) тощо.

Світ рятувало Слово. У Великобританії вже більше 50 років у шпиталях лікують поетичними текстами, поетичними записами. У стародавніх цивілізаціях поезія супроводжувала всі сакральні й взагалі значимі для історії народу процеси: народження і смерть, війна і мир, ритуальні свята й наукові відкриття. Це є розуміння мови як складової здоров'я людини, а відтак і здоров'я нації.

У вірші «Страшні слова, коли вони мовчать» поетеса написала про те, як важко інколи знайти слова, які б не «були уже чиймись». Так, і справді, багато що повторюється в цьому світі — краса і потворність, зрада і самопожертва, «асфальти й спориші», навіть слова втрачають свій первозданий смисл, запозичені нами один в одного. Але поезія є по-справжньому неповторним явищем духовного життя української нації. Торкаючись наших душ, вона пробуджує в них світлі й радісні почуття, робить їх благороднішими, чистішими.

3-й учень. Ліна Костенко є також авторкою кіносценаріїв та кваліфікованим перекладачем польської лірики, зокрема поезій Марії Павліковської-Ясножевської. Поетеса уникнула репресій, яких зазнала частина непокірних українських письменників, її довголітнє мовчання, що мало бути покарою влади за оборону

прав людини і, сказати б, прав культури на існування, переросло в загальний вияв протесту й обернулося високим авторитетом не тільки в сфері літератури. Від 1961 по 1977 рр. поетесу не друкували, а підготовлені» у видавництві збірки лірики були розсіпані. Перед періодом вимушеного мовчання видала три поетичні книжки: «Проміння землі» (1957), «Вітрила» (1958), «Мандрівки серця» (1961).

Уже ці три перші збірки засвідчили, що Ліна Костенко є, поруч з Іваном Драчем, Миколою Вінграновським, Дмитром Павличком, видатною індивідуальністю в українській поезії після 1956 р. Зокрема третя збірка «Мандрівки серця» стала мистецькою подією 1961 р., на авторські вечори сходилися юрми людей, спраглих справжньої лірики, а не ідеології. «Її третя збірка має принципове значення,— писав тоді молодий поет Василь Симоненко, який пізніше трагічно вмер.— Уже самим фактом свого існування вона перекреслює ту тріскучу та плаксиву писанину деяких наших ліриків, що своїми утворами тільки захаращують полиці магазинів та підривають довір'я читачів до сучасної поезії». Політичні заморозки, які настали в середині 60 рр., спричинилися до того, що поетеса далі видавати свої книжки не могла.

Чергова книжка «Сонячний інтеграл» (1963) була порізана внаслідок втручання цензури. Те саме спіткало й книжку «Княжа Гора» (1972), підготовлену після багатьох років мовчання. Тому в певному сенсі збірка «Над берегами вічної ріки» стала в 1977 р. наче новим дебютом, який відразу повернув Ліні Костенко чільне місце в літературі. Відтоді вона опублікувала кілька важливих поетичних книжок: «Маруся Чурай» (1979), «Неповторність» (1980), «Сад нетанучих скульптур» (1987).

Захоплено сприйнята читачами книжка «Вибране» (1989), видана тиражем 70 тисяч примірників і швидко розкуплена, заповідала час великих перемін в Україні. Та після активних 70-80 рр. ХХ ст. Ліна Костенко знову друкує небагато, не бере участі в публічному літературному житті й далі залишається мовчазним авторитетом сучасної української літератури, яка ніяк не може вийти поза навички мислення категоріями минулої епохи. Пише книжку про чорнобильську трагедію.

Уже в дебютній збірці Ліни Костенко «Проміння землі» були окреслені основні ліричні мотиви, яким поетеса залишилася вірною до сьогодні,— історія, кохання, традиція, поетичне слово. Такий діапазон склався під впливом переживань і роздумів різних за своїм характером, але водночас таких, що становлять міцний фундамент мистецької індивідуальності. Тут можна знайти

громадянські настрої, гостру стурбованість байдужістю світу, вразливість тонкої людської натури, епічне переживання історії, схильність до іронії, зацікавлення фольклором, відчуття гармонії зі світом, пов'язаної в поетеси з постаттю освіченого мандрівного мудреця Григорія Сковороди, а також вплив філософії дзен (один з напрямів східної філософії).

Характеризуючи еволюцію поетеси на площині вірша, змін у поетиці, Микола Ільницький відзначає поступове ускладнення внутрішнього світу її ліричного «я» і ліричного героя. Цей процес він окреслює як «шлях від парадоксу до драматизму».

Драматизму внутрішньої діалектики, який є основним нервом творчості Ліни Костенко, твердить критик і додає: «Ця діалектика має свою логіку, яка веде від раціоналістичних антитез до осягнення складності життя, суперечливості художнього пізнання, хоч не раз доводиться заперечувати себе саму». Протилежності можуть зберігати власну суверенність і навіть співтворити з правдою, якщо вони не протистоять фундаментальним основам життя і не будують світу за згори апріорно прийнятою тезою, яка завжди буде невистачальною, податливою на історичну і психологічну фальш. Полярність стає у поезії Ліни Костенко *coincideniia oppozitogit* (збігом протилежностей) і водночас єднає різні аспекти екзистенційного явища. Напруга між ними виявляється сутністю буття і перемін. Доводиться погодитися з критиком, що співвідношення між збірками «Над берегами вічної ріки» і «Неповторність» вкладається у принцип тези й антитези. Перша книжка утверджує тривкість духовних вартощів, друга підносить ідею унікальності кожного здобутку, кожного мистецького феномена.

Уже в ранніх віршах Ліни Костенко владарювали глибокі філософські підтексти, що й досі змушують замислитись над не сказаним безпосередньо, але легко вгадуваним. Дебютувавши трохи раніше за «шістдесятників», вона стала їхньою «предтечею», однією з тих, хто повертав поетичному слову естетичну повноцінність, хто рішуче ламав звичні художні критерії. Вихід книжки «Над берегами вічної ріки» став справжньою літературною сенсацією. І не тільки тому, що нею Ліна Костенко поверталася в поезію: читач відчував справжню тугу за книжками, в яких проступає абсолютно незалежне художнє мислення без авторових оглядань на цензорів і редакторів. «Вічна ріка» — вміщує в собі життя окремої людини, помножене на її збагачену й вигострену історичним досвідом пам'ять, «вічна ріка» — це масштабне річище, в якому злилося й нерозривно поєдналося суто особисте й загальнолюдське.

Ліна Костенко — одна з тих, хто не втратив людської гідності в часи випробувань, і її шістнадцятирічне мовчання не було слабкістю чи компромісом із владою, бо свою позицію поетеса завжди виражала прямо і відкрито. Її принциповість і прямота настільки лякали й дратували представників влади, що вони з величезним задоволенням у будь-який спосіб примусили б її мовчати. Але Л. Костенко користувалась такою великою популярністю і любов'ю читачів, що чиновники просто боялись її чіпати.

У книжці «Над берегами вічної ріки», а далі й у наступних перед читачем широко розкривається національна історія («Лютіж», «Чигиринський колодязь», «Стара церковця в Лемешах», «Князь Василько», «Чадра Марусі Богуславки», «Горислава-Рогніда», «Древлянський триптих», драматична поема «Дума про братів неазовських»).

Надзвичайний, безпрецедентний успіх мав історичний роман у віршах «Маруся Чурай». Цей твір не має нічого спільного з усім тим, що досі було написано про легендарну поетесу, і представляє в українській літературі рідкісний жанр. Працюючи над ним, Ліна Костенко використала ті скупі історичні, а по суті, напівлегендарні відомості про співачку-поетесу з Полтави Марусю Чурай, що з плином часу дійшли до нас...

Можна багато ще говорити про Ліну Костенко. Незабутнє враження справляють її поезії «Пастораль ХХ сторіччя», «Доля», «Ліс», «Біла симфонія», «Балада моїх ночей», «Давидові псалми» тощо.

Та про який би твір ми не говорили, бачимо, що перед нами справжній лірик, у якого так майстерно поєднується мудрість і пристрасть, чарівна легкість і філософська глибина, роздуми і узагальнення. І все це заради людини, заради її майбутнього:

**Я сповідаю віру,
В якій оточують німбом не святих,
Не пророків, а просто щасливих людей.**

Ліна Костенко — це не тільки чесний, а й безстрашно цікавий й напружено мислячий митець. Тому-то їй затісні рамки ідилії, пасторалі. Вона «збурунює» ці жанри з середини.

Пристрасно закохана в життя, Ліна Костенко гнівно засуджує війну, що забирає найдорожче — людські життя. Маленькою дівчинкою переживши страхіття війни, поетеса написала ряд віршів, які пронизує біль від усвідомлення тих втрат, яких зазнало людство від численних воєн. Одна з її поезій так і називається «Мій перший вірш написаний в окопі»:

**Мій перший вірш написаний в окопі,
на тій сипкій од вибухів стіні,
коли згубило зорі в гороскопі
моє дитинство, вбите на війні.**

«У війни страшне обличчя»,— стверджує Ліна Костенко. Про це вона пише у віршах «Пастораль ХХ сторіччя», «Тут обелісків ціла рота». Божа заповідь «не убий» близька і дорога серцю письменниці. Тому вона засуджує класову і національну ненависть, що призводить до втрати духовності, людяності, викликає руйнації і смерть.

4-й учень. Читає напам'ять вірш «Українське альфреско».

Елегійну й разом із тим зворушливу картину малює Л. Костенко у своїй поезії «Українське альфреско», нав'язу, очевидно, казкою. А також роздумами про людську долю. Одних вона щедро обдарувала дітьми та онуками, іншим — не дала їх. Тільки сусідським дітям можуть дід та баба подарувати свою ласку, дати гостинця. А потім — бути один для одного, як «остання в світі казка», на яку, ставши навшпиньки, задивляються жоржини.

Вірші Ліни Костенко нікого з читачів не залишають байдужими, вони сповнені справжньої, непідробної любові — до людини, природи, рідного краю. Все, про що пише письменниця — про події сивої давнини чи кохання, красу навколишнього світу чи поезію,— читати однаково цікаво.

***Четверта група — «Не все те правда,
що на весіллях співають» (зі спогадів Ліни Костенко)***

1-й учень. Тут хтось сказав: «вона вибрала долю, а не вірші» Ні! Я таки вибрала вірші. Я вам скажу прозу пишу я, над статтями працюю я, а вірші пишуть мені, Господи, я вибрала вірші, хоч би вони мене вибрали, хоч трішки...

Є кілька деталей про які я мушу сказати. Згадували Тельнюка, Ільницький згадував... Розумієте, все це стало вже історією. Це — історія. Той, хто помер, уже не може себе захистити. Тельнюк це складна постать, і в тій ситуації люди мене обороняли, а я змушена була обороняти Тельнюка. Він дуже був молодий, і він змушений був написати проти мене абсолютно брутальну, некрасиву статтю. Чому написав?.. У мене — «Іма Сумак», а він написав «Пісеньку дикого ірокеза», яку присвятив мені. І його — молодого, неопереного — викликали в ЦК — і як дали йому, як натисли! І він написав ту статтю, яку я щойно згадала.

Розумієте, зараз є звичка публікувати листи. Я думаю, що повинна бути якась культура — ну як сказати? — замогильної

пошти. Не все треба друкувати за життя людей, які пам'ятають тих людей... Я отримала від Тельнюка дуже важкого листа. Він розумів, що я його розумію і я його пожалію. Він так страждав через ту статтю, яку написав проти мене, і я це розуміла. Я ніякої відповіді не давала йому через пресу. А найтяжче, що було,— мені його брат дав листа, вже після Станіславової смерті. Йому було погано, він хворів і написав того листа, де було й кілька слів і до мене. Він просив пробачення. Це дуже важко. Не треба випоминати хорошій людині її помилки. І потім — не забудьте, що про кримських татар Тельнюк писав, коли всі боялися!

Про Євгена Маланюка і його архів. Це теж безкінечно сумна історія. Я не знала, що Маланюк мене знає. І коли сюди приїздив Вольфрам Бургардт, син Юрія Клена, то я по секрету передала привіт Євгену Маланюку тоді, коли ім'я Маланюка не можна було вимовляти. Але я знала його рядки «коли немає вождів, то народжуються поети й пророки...» І який же був мій подив, коли в Америці до мене підійшла Наталія Даниленко й передала мені привіт... від Маланюка — букет із дивною квіткою, яка називається «райська птиця із Гаваїв». І так от вийшло складно: Маланюк, виявляється, мене знав, я його знала, і після його смерті, через багато років, я отримала цю «райську птицю»... Потім я відвідала його могилу, у мене є фото.

2-й учень. Ліна Костенко втратила терпіння: у неї написано: «Хтось колись першим не витримає. Боюсь, що це буду я». Так от, майте на увазі, що не та хороша, гармонійна людина, яка пише ямбами, а я — та людина, яка не витримала. І цим пояснюється оце моє мовчання, оцей страшний для мене період, коли я зрозуміла: я далі так жити не можу! Через те — будьмо етичними. Не треба всує моїм іменем махати, тому що... Розумієте... Павличко — це дуже талановитий поет, це — Герой України, а мої герої України — там вони... Вони всі погинули. І не забуваймо! не забуваймо, до якої нації ми належимо. Ця нація трагічна. Через те оці водевілі, ці фальші нікому не потрібні. Хоче людина брати ордени — хай бере. Але... От знову ж таки — Помаранчева революція. Ви знаєте, що вже є «Гімн Помаранчевої революції»? Він уже прозвучав у виконанні хору Збройних Сил України. То я вам кажу, якщо й далі буде така поезія про Помаранчеву революцію, і такі поеми,— «то не трать, куме, сили, спускайся на дно», помаранчева революція буде психологічно й духовно скомпрометована. Той же Дмитро Павличко написав гімн — я його чула по радіо: «Ми тут зійшлись на повеління Бога звершити суд над владою нікчем»?.. «І поки не здобудем перемогу — з одвічного майдану

не зійдем»... «Влада нікчем» — це ті, що нагороджували. Розумієте тут порушена етика, і я просто прошу мене пощадити — я гімнів не пишу...

V. Рефлексія

Продовжіть речення: *Про Ліну Костенко я не знав, а тепер знаю...*

VI. Домашнє завдання

1. Опрацювати статтю підручника, знати основні етапи життя Ліни Костенко.
2. Вивчити напам'ять один вірш.
3. Написати лист письменниці.

Додаток до уроку

Короткі відомості про життєвий і творчий шлях Ліни Костенко

Дата	Подія
19 березня 1930 р.	Народилася в м. Ржичеві на Київщині
1936 р.	Переїзд родини до Києва
1952-1956 рр.	Навчання в Московському літературному інституті імені М. Горького, який закінчила з відзнакою
1957 р.	З'явилася перша поетична збірка «Проміння землі» (дипломна робота)
1958 р.	Вийшла друга збірка «Вітрила»
1961 р.	Збірка «Мандрівка серця»
1977 р.	Збірка «Над берегами вічної ріки»
1979 р.	Поява роману у віршах «Маруся Чурай»
1980 р.	З'явилася збірка «Неповторність»
1987 р.	Вийшла друком книга «Сад нетанучих скульптур»
1989 р.	З'явилася збірка «Вибране»